

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ: ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

З наукової точки зору аналіз являє собою виокремлення сутності процесу або явища шляхом визначення та наступного вивчення всіх його складових частин, виявлення основи, яка пов'язує всі частини в єдину складову, та побудову на вищезазначеній основі закономірностей його розвитку.

Аналіз означає розподіл об'єкту, що вивчається, на частини, на притаманні цьому об'єкту складові. Аналіз виступає в діалектичній єдності з синтезом – поєднанні раніше роз'єднаних елементів в єдине ціле.

Формування теорії економічного аналізу протягом періоду планової економіки здійснювалось провідними вченими-економістами колишнього СРСР, зокрема: О. П. Аксененком [1], М. Т. Білухою [2], С. А. Бороненковою [2], І. І. Каракозом [3], Л. І. Кравченком [4], В. В. Осмоловським [4], В. В. Самборським [3], В. І. Стражевим [4], Ф. Г. Тужилкіним [5], А. Д. Шереметом [1].

На етапі перебудови економічних відносин економічний аналіз, аналіз господарської діяльності підприємств були об'єктом досліджень учених ближнього зарубіжжя: М. І. Баканова [14], Л. Ю. Басовського [15], В. М. Глазунова [6], В. Г. Д'якової [9], О. О. Жигунової [7], О. П. Іонової [11], В. В. Ковальова [8], Б. В. Лещової [9], М. П. Любушкіна [9], Г. В. Савицької [10], Н. М. Селезньова [11], В. М. Якимкіна [13].

Кількісні методи аналізу господарської діяльності компаній, економічний аналіз інвестиційних проектів і капіталовкладень, основні положення стратегічного та конкурентного аналізу детально розглянуто у працях вчених далекого зарубіжжя: Г. Бірмана [16], Е. Е. Боардмена [17], М. Бромвича [18], Е. Р. Вайнінга [17], Д. Л. Веймера [17], Д. Х. Грінберга [17], Р. С. Каплана [19], К. Карлберга [20], Р. Купера [19], Р. Томаса [21], К. Фляйшера [22].

Основні положення теорії і практики економічного та фінансового аналізу, проектного аналізу в умовах трансформації економічних і суспільних відносин, а також визначення тенденцій їх розвитку досліджено і викладено у працях вітчизняних учених:

М. А. Болюха [25], В. З. Бурчевського [25], А. Д. Бутка [23], В. І. Ганіна [24], В. М. Івахненка [26], Г. І. Кіндрацької [27], М. Я. Коробова [28], І. Д. Лазаришиної [29], Є. В. Мниха [30], І. Д. Ференца [30].

Аналіз є невід'ємною складовою управлінсько-го обліку, значний внесок у розвиток його концептуальної основи та напрямів практичного застосування здійснили провідні зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема: А. Апчерч [31], М. А. Вахрушина [32], С. Ф. Голова [33], К. Друрі [34], Т. П. Карпова [35], Л. В. Нападовська [36], М. С. Пушкар [38], Дж. Фостер [37], Ч. Т. Хорнгрен [37], М. Г. Чумаченко [39].

Історія виникнення й еволюційного розвитку бухгалтерського фінансового й управлінського обліку, а також аналізу детально і ґрунтовно розглянуто в одноосібній монографії Я. В. Соколова [40].

Проте історичний аспект виникнення і еволюційного розвитку економічного аналізу, як складової управлінського обліку, у країнах з розвинутими ринковими відносинами та в Україні, як в незалежній державі, детально не розглядався, що і викликало необхідність подальших досліджень.

Метою статті є здійснення критичного аналізу виникнення і поетапного розвитку економічного та фінансового аналізу, а також вивчення сучасних напрямів аналізу у провідних державах світу з урахуванням вітчизняного досвіду.

Управлінський облік, який був створений американськими інженерами і технологами, виник внаслідок недоліків традиційного бухгалтерського фінансового обліку в середині XIX ст. Сучасну форму управлінський облік отримав завдяки працям провідного американського ученого-бухгалтера Р. Ентоні [40].

Однією зі складових напрямів управлінського обліку є аналіз господарської діяльності та фінансового стану суб'єкта господарювання.

Традиційно виокремлюють три розділи управлінського обліку:

- облік затрат;
- оперативний аналітичний облік;
- центри відповідальності.

Практичне втілення другого розділу як раз і передбачає здійснення аналізу можливих затрат і фінансового результату, які можуть мати реальне місце за результатами прийняття певного управлінського рішення. У процесі проведення аналізу широко використовуються напрацювання у сфері математичної статистики.

Як свідчать проведені дослідження, аналіз, як складова управлінського обліку, має глибокі історичні корені.

Необхідність проведення аналізу господарської (комерційної) діяльності суб'єктів господарювання та їх фінансового стану виникла у країнах Західної Європи на етапі визнання на їх території подвійної бухгалтерії протягом XV–XVIII ст.

Представник італійської наукової школи А. ді Пієстро (1586 р.) вважав, що за допомогою облікової інформації, отриманої з обертів по рахунках Балансу, Капіталу, Збитків і Прибутків, є можливість сформулювати професійне судження про фінансовий стан компанії. Він наполягав на доцільності порівняння послідовності надходження бюджетних асигнувань із фактичними витратами.

Його співвітчизник Бастіано Вентурі (1655 р.) будував динамічні ряди показників господарської діяльності підприємства за десять років, а його одноподумець Людовико Флорі (1636 р.) вважав облік засобом, за допомогою якого розкривається економічний стан фірми.

Вагомий внесок у формування економічного аналізу господарської діяльності й аналізу балансу здійснили науковці Німеччини XIX – початку XX ст.: Фрідріх Ляйтнер, Пауль Герстнер, Йоган Фрідріх Шер (1846–1924 рр.), Р. Штерн. Так, П. Герстнер визначив п'ять правил для оцінки пасиву балансу, п'ять – для оцінки активу і одне – для оцінки взаємозв'язку активу і пасиву.

У Німеччині у вищезазначений період часу поширеною була думка, що у процесі аналізу слід розмежовувати рентабельність суб'єктивну та господарську.

Перша визначається шляхом ділення суми дивіденду на фактичну собівартість придбаної акції. Другий різновид рентабельності розраховується як відношення прибутку підприємства до вартості його власних засобів. З останнім твердженням категорично не погоджувався П. Герстнер, стверджуючи, що:

по-перше, прибуток, отриманий за рік, не може в повній мірі відноситись до фінансового результату, тому що його частина вже ввійшла до складу капіталу звітного періоду протягом перших місяців і, відповідно, здійснила вплив на загальнорічну суму прибутку. У цьому висновку його підтримував інший представник німецької наукової школи Нікліш, підкресливши, що «безпосередньо чужі ка-

пітали є постачальниками обігових виробничих коштів і слугують запорукою успіху» [40];

по-друге, прибуток отримують не тільки на власний, але й на залучений капітал.

Таким чином, був зроблений висновок, що рентабельність повинна визначатись у розрахунку на весь капітал, який використовується на підприємстві.

А. К. Рошаховський, представник «нових людей», третього покоління російських дореволюційних бухгалтерів старої Росії, приділяв значну увагу економічному аналізу. Він розробив методику аналізу балансу за допомогою відносних і середніх величин. Відносні величини, за його думкою, дозволяли визначити «внутрішньовиробничу силу підприємства», а середні – правильно розподіляти доходи між його власниками.

Відносні величини він класифікував у дві групи: відношення балансових статей одна до одної; відношення статей активу до кредиторської заборгованості.

Використання на практиці першої групи являє собою вертикальний аналіз, а другої – горизонтальний.

Представники економічного напрямку французької бухгалтерської наукової школи XX ст. під впливом американських поглядів розробили методику аналізу рентабельності та визначили його мету. Відповідно їх точки зору мета аналізу рентабельності полягала в наступному:

- визначення цін реалізації апріорі;
- визначення результатів за різновидами реалізації;
- орієнтація торговельної політики підприємства на найбільш рентабельні різновиди діяльності;
- контроль внутрішньої діяльності підприємства з метою підвищення продуктивності праці;
- визначення вартості активів, зокрема, вартості запасів.

Перша мета досягається шляхом визначення історичної собівартості, яка б відповідала певному рівню цін, обсягу діяльності, продуктивності праці, методу розподілу непрямих витрат.

Друга мета досягається тільки наказами, які стосуються процесу формування собівартості, включаючи центри відповідальності.

Третя мета може бути досягнута, якщо процес аналізу рентабельності розподілити на коротко- і довготерміновий.

Четверта мета може бути втілена в життя, якщо на підприємстві здійснюється контроль над центрами відповідальності, а також ведеться оперативнотехнічний облік.

Основною метою досягнення п'ятої мети вважається наявність на підприємстві правильної оцінки запасів, яка повинна бути постійною.

Джемс Кеннон, представник американської наукової школи XX ст., вважається теоретиком

фінансового аналізу. Він сформулював три правила для банкірів з метою захисту їх інтересів на етапі видачі позик клієнтам:

економічною базою позики можуть слугувати тільки ліквідні активи (грошові кошти, цінні папери, дебіторська заборгованість);

основні засоби тільки формують підтримку ліквідним активам, але не замінюють їх при розрахунку забезпечення позики;

розмір позики не повинний перевищувати половини величини ліквідних обігових коштів.

Його внеском в розвиток фінансового аналізу є розробка дев'яти коефіцієнтів, головним з яких є коефіцієнт ліквідності. Проте його опонент Хетфілд зазначав, що головним показником є не ліквідність сама по собі, а те, з якою швидкістю зараховуються засоби платежу в актив балансу порівняно з сумами зобов'язань, що виникають.

Подальший розвиток фінансового аналізу був спрямований на пошук системи показників, які б надавали можливість передбачати банкрутство суб'єктів господарювання. У цих розробках найбільш були зацікавлені страхові компанії. Марк Блюм стверджував, що результати його досліджень надають можливість передбачити банкрутство компанії протягом першого року з вірогідністю в 93–95 %, протягом другого – в 80 % і з вірогідністю в 70 % – впродовж третього року.

З позицій XXI ст. фінансовий аналіз – це методологічний інструментарій, за допомогою якого можна здійснювати управління капіталом компанії. Основне завдання в управлінні капіталом суб'єкту господарювання полягає в максимізації прибутку підприємства за рахунок оптимізації структури його активу і пасиву. Одним із головних завдань фінансового аналізу є і оптимізація політики нарахування дивідендів. Для досягнення вищезазначеної мети слід користуватися однією з трьох теорій:

Міллера-Модільяні, відповідно якої політика виплати дивідендів не впливає на збільшення ціни акції або вартості капіталу;

Гордона-Літтнера, в концепції якої стверджується, що ціна акцій і вартість капіталу зменшуються пропорційно зменшенню частки прибутку, спрямованого на виплату дивідендів;

Літценбергера-Равасамі, суть якої полягає в тому, що вартість компанії знаходиться у зворотному зв'язку з прибутком, який використаний на виплату дивідендів.

Одним із перспективних напрямів розвитку бухгалтерського обліку представники американської наукової школи XX ст. вважають економічний підхід. Представники вищезазначеного напрямку – Л. Л. Брукс, С. Зефф, М. Муніц вважали, що метою бухгалтерського обліку є аналіз, контроль і оцінка економічних

показників, які є необхідною умовою забезпечення максимальної ефективності виробництва.

У ленінській доктрині побудови соціалістичної обліку і контролю значне місце посідав економічний аналіз. Особливо вагоме значення приділялось аналізу як фундаменту у процесі побудови і функціонування господарського розрахунку. В. І. Ленін вважав доцільним розробку узагальнюючого синтетичного показника, який сформував би підґрунтя – методологічну базу – з метою порівняння результатів діяльності різних за своїм характером і розмірами підприємств.

Ленінське вчення про господарський розрахунок стало фундаментом функціонування всієї соціалістичної економіки. Господарський розрахунок передбачав широке використання даних економічного аналізу. У цьому відношенні заслуговують на увагу пропозиції В. І. Леніна щодо необхідності розробки узагальнюючого синтетичного показника, який мав би характеризувати роботу народного господарства в цілому.

Представник соціалістичного бухгалтерського обліку періоду НЕП і прихильник реставрації традиційної системи бухгалтерського обліку О. М. Галаган (1879–1938 рр.) об'єднав між собою синтез і аналіз в обліковій системі. Синтез О. М. Галаган пов'язував із пробним балансом або оборотною відомістю, які надавали можливість узагальнити та перевірити процес рознесення певних сум по рахунках. Таким чином, О. М. Галаган пропонував основну ідею логісмографії, сутність якої полягала в наступному: якщо послідовно узагальнювати первинні рахунки, то можливо здійснити вихід на синтетичні рахунки в Головній книзі, тобто бухгалтер у цьому випадку здійснює логічний синтез і, навпаки, будь-який синтетичний рахунок може бути послідовно розкладений на декілька аналітичних рахунків. У цьому випадку здійснюється логічний аналіз.

За часів планової економіки на підприємствах, які мали державну форму власності, постійно здійснювався аналіз їх господарської діяльності на основі затверджених методик, включаючи розрахунок спеціальних показників.

На етапі розвинутого соціалізму в науковій системі планового управління економічного й соціального розвитку колишнього СРСР економічний аналіз займав проміжне місце між збиранням і обробкою економічної інформації і прийняттям управлінських рішень як стратегічних, пов'язаних із формуванням планів, так і тактичних – з оперативного регулювання процесу суспільного виробництва з метою досягнення запланованих цілей.

Економічний аналіз у вузькому сенсі являв собою аналіз господарської діяльності, вивчення роботи підприємства, їх структурних підрозділів, господарських об'єднань, міністерств і відомств з ме-

тою об'єктивної оцінки їх результатів і виявлення можливостей подальшого підвищення ефективності соціалістичного господарювання [43].

Аналіз на мікрорівні був безпосередньо пов'язаний із господарським розрахунком. За допомогою аналізу затверджувались і оцінювались госпрозрахункові результати об'єднань, підприємств, його структурних підрозділів – цехів, дільниць і виробничих бригад, виявлялись недоліки і досягнення кожного з них, частка їх участі в загальних результатах. За результатами проведеного аналізу визначалось право виконавця на матеріальне і моральне заохочення або ж, навпаки, порушення господарського розрахунку та режиму економії.

З урахуванням зарубіжного досвіду на етапі побудови ринкових відносин все більша кількість середніх і великих вітчизняних підприємств починають здійснювати стратегічний аналіз своєї комерційної діяльності.

У країнах з розвинутими ринковими відносинами у сфері стратегічного планування й управління стратегічному аналізу приділяється значна увага. Він вважається одним із трьох складових етапів планування разом з визначенням і вибором мети, якому передують дослідження у сфері зовнішнього оточуючого середовища.

Стратегічний аналіз є ключовим елементом етапу формування стратегічного плану розвитку підприємства.

За своєю суттю стратегічний аналіз є етапом передпланових досліджень, протягом якого системно аналізуються фактори зовнішнього ділового середовища та ресурсного потенціалу підприємства з метою визначення його поточного стану справ, умов і напрямів його подальшого успішного розвитку в ринкових умовах господарювання. На етапі стратегічного аналізу формується необхідна інформаційна база, яка надає можливість найбільш ефективним чином здійснювати процес цілеспрямованого вибору альтернатив.

Одним із найпростіших і найзручніших методів, які використовуються у процесі здійснення стратегічного аналізу, є метод SWOT-аналізу. Суть вищезазначеного методу полягає в розподілі інформації про фактори внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта господарювання за чотирима категоріями: Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості), Threats (загрози) та їх співставлення з метою формування на цій основі адекватних стратегій розвитку.

Значну роль у процесі прийняття виважених управлінських рішень з метою здійснення прибуткової комерційної діяльності відіграє маржинальний аналіз або аналіз беззбитковості чи сприяння доходу.

Його сутність базується на вивченні взаємозв'язку між трьома групами найважливіших еконо-

мічних показників: витратами, обсягом виробництва (реалізації) продукції і прибутком, а також на прогнозуванні величини кожного з вищезазначених показників при визначеному обсязі кожного з них.

Вищезазначена методика базується на розподілі виробничих і збутових витрат залежно від змін і обсягів діяльності підприємства на змінні (пропорційні) та постійні (непропорційні), а також на використанні категорії маржинального прибутку.

Необхідність здійснення маржинального аналізу може бути викликана наступними моментами в господарській діяльності суб'єктів господарювання:

обмеженість обігових коштів і необхідність їх найбільш ефективного розподілу;

сумнівність в ефективній діяльності окремих підрозділів підприємства;

необхідність обґрунтування цінової політики підприємства на основі порівняльного аналізу цін конкурентів;

обмеженість виробничих можливостей;

необхідність визначення найбільш вигідних для виробництва різновидів продукції.

Метод аналізу по маржинальному прибутку має наступні переваги:

по-перше, створюється можливість отримання реальної картини прибутковості за окремими різновидами продукції, що реалізується;

по-друге, є можливість розрахунку точки беззбитковості;

по-третє, виникає можливість прийняття рішень щодо доцільності укладання додаткових договорів на постачання сировини, основних і допоміжних матеріалів;

по-четверте, створюються умови щодо прийняття рішень відповідно ліквідації діяльності за окремими різновидами продукції в разі їх збитковості.

CVP-аналіз (Cost Volume Profit Analysis) базується на розподілі затрат на постійні та змінні. CVP-аналіз співвідношення затрат, обсягів виробництва (товарів, послуг тощо) і прибутку розглядає зміни операційного прибутку під впливом обсягу виробництва (реалізації) продукції, цін реалізації, змінних затрат на одиницю і постійних затрат.

У даний період ефективність управління компанії полягає в підвищенні її вартості. Ефективність менеджменту в першу чергу визначається ефективністю експлуатації ресурсів, що залучаються. Таким чином, вартість компанії безпосередньо залежить від того, наскільки ефективно експлуатуються залучені ресурси, тобто в якій мірі затрати, що були здійснені з метою залучення ресурсів, створюють додану вартість для покупця.

Частина залучених ресурсів має заздалегідь низьку віддачу внаслідок виробничої або організаційної специфіки: сезонність, унікальність обладнання

тощо. Виокремлення вищезазначеної групи затрат є досить складним завданням. Труднощі розмежування полягають у визначенні очікуваних збитків та їх прихованих різновидів (перевиробництво, дефекти, витрати з переробки, переміщення матеріалів, запасів, додаткові витрати з обробки, очікування).

Модифікація CVP-аналізу, що полягає в розподілі постійних затрат з урахуванням виокремлення затрат, які не створюють доданої вартості, дає іншу точку беззбитковості, що дозволяє визначитись із виробничою потужністю в конкретний період і на перспективу, а також надає можливість виявити, де і як використовуються ресурси, а також визначити напрямки їх найбільш ефективного використання.

Вищезазначена група затрат розглядається окремо і є окремим об'єктом дослідження й аналізу.

Така модифікація надає можливість з більшою адекватністю здійснювати аналіз ефективності ресурсів, а також удосконалювати управлінський облік і визначати ефективність роботи менеджменту.

Перспективним різновидом аналізу з метою прийняття управлінських рішень у розрізі різноманітних систем (економічних, соціальних, технічних тощо) є CLD-аналіз. Сутність CLD-аналізу як основи системного мислення була детально описана Пітером Сенджем в його одноосібній праці «П'ять дисциплін» в 1980 р. [44].

CLD-аналіз передбачає побудову CLD-діаграм (Casual Loop Diagram), які використовуються в аналізі динаміки перетворень різноманітних систем.

Побудова CLD-діаграм відповідно розробленим вимогам і принципам надає можливість приймати низько витратні ефективні управлінські рішення.

Проведене дослідження дало змогу дійти наступних висновків:

економічний аналіз, як складова управлінського обліку, має глибокі історичні корені;

теоретиком фінансового обліку вважається Д. Кеннен – представник американської наукової школи ХХ ст.;

за часів планової економіки аналіз на мікрорівні був пов'язаний з господарським розрахунком;

на етапі побудови ринкових відносин в Україні перспективними для вітчизняних суб'єктів господарювання є стратегічний та маржинальний аналіз, CVP-аналіз, CLD-аналіз.

Література

1. Хозрасчет, учет и экономический анализ в новых условиях хозяйствования / МГУ им. Л. В. Ломоносова. Экон. фак. ; под ред. А. Д. Шеремета, А. Ф. Аксененко. – М. : Изд-во ун-та, 1989. – 224 с.

2. Теория экономического анализа / [А. П. Абалихин, Н. Т. Белуха, С. А. Бороненкова и др.] ; под ред.

Н. М. Заварихина, Р. С. Сайфулина. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 132 с.

3. Каракоз И. И., Теория экономического анализа : учеб. пособ. для студ. вузов, обуч. по спец. «Бухгалтерский учет, контроль и анализ хозяйственной деятельности» / И. И. Каракоз, В. В. Самборский. – К. : Вища школа, 1989. – 255 с.

4. Теория анализа хозяйственной деятельности : учебник / [В. В. Осмоловский, В. И. Стражев, Л. И. Кравченко и др.] ; под. ред. В. В. Осмоловского. – Минск : Высш. шк., 1989. – 351 с.

5. Тужилкин Ф. Г. Теоретические основы экономического анализа деятельности предприятий / Ф. Г. Тужилкин. – Кишинев, 1976. – 52 с.

6. Глазунов В. Н. Финансовый анализ и оценка риска реальных инвестиций / В. Н. Глазунов. – М. : Финстатинформ, 1997. – 135 с.

7. Жигунова О. А. Теория экономического анализа : учеб. пособ. для студ., обуч. по спец. 060500 «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / О. А. Жигунова ; Тюменская гос. архитектурно-строительная академия. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета экономики и финансов, 2001. – 123 с.

8. Ковалев В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебник / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова. – М. : ООО «ТК Велби», 2002. – 424 с.

9. Любушкин Н. П. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия : учеб. пособ. для вузов / Н. П. Любушкин, В. Б. Лещева, В. Г. Дьякова ; под ред. проф. Н. Т. Любушкина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 471 с.

10. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности : учеб. пособ. / Г. В. Савицкая. – 3 изд. – М. : Инфра-М, 2005. – 271 с.

11. Селезнева Н. Н. Финансовый анализ : учеб. пособ. / Н. Н. Селезнева, А. Ф. Ионова. – М. : ЮНИТИ-Дана, 2003. – 479 с.

12. Шеремет А. Д. Теория экономического анализа : учеб. для студ. вузов, обучающихся по направл. «Экономика» / А. Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 332 с.

13. Якимкин В. Н. Фундаментальный анализ / В. Н. Якимкин. – М. : ОМЕГА-М, 2008. – 639 с.

14. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учебник для студ. экон. спец. / М. И. Баканов, М. В. Мельник, А. Д. Шеремет ; ред. М. И. Баканов. – Изд. 5-е, перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 535 с.

15. Басовский Л. Е. Теория экономического анализа : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по экон. и управлен. спец. / Л. Е. Басовский. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 221 с.

16. Бирман Г. Капиталовложения. Экономический анализ инвестиционных проектов : учебник /

- Г. Бирман, С. Шмидт ; пер. с англ. Е. А. Акиньюкина ; ред. пер. Л. П. Бельх. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 631 с.
17. Боардмен Е. Е. Аналіз вигід і витрат : Концепції і практика / Е. Е. Боардмен, Д. Х. Грінберг, Е. Р. Боардмен та ін. ; пер. с англ. О. Мороз, Т. Мороз. – 2 вид. – К. : АртЕк, 2003. – 547 с.
18. Бромвич М. Анализ экономической эффективности капиталовложений / М. Бромвич ; пер. с англ. А. Г. Пивовар. – М. : Инфра-М, 1996. – 432 с.
19. Каплан Р. С. Функционально-стоимостный анализ. Практическое применение / Р. С. Каплан, Р. Купер ; пер. с англ. С. В. Каденко. – М. : Вильямс, 2008. – 344 с.
20. Карлберг К. Бизнес-анализ с помощью Excel / К. Карлберг. – М. : К. : Диалектика, 1997. – 440 с.
21. Томас Р. Количественные методы анализа хозяйственной деятельности : пер. с англ. / Р. Томас. – М. : Дело и Сервис, 1999. – 432 с.
22. Фляйшер К. Стратегический и конкурентный анализ: Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе / К. Фляйшер, Б. Бенсуссан ; пер. с англ. Л. П. Конькова. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. – 541 с.
23. Бутко А. Д. Теорія економічного аналізу : підручник / А. Д. Бутко ; Київський нац. торг.-екон. ун-т. – К. : КНЕУ, 2005. – 411 с.
24. Ганін В. І. Основи теорії економічного аналізу : підручник для студ. вищ. навч. закладів екон. спец. / В. І. Ганін. – Х. : Финарт, 2002. – 115 с.
25. Економічний аналіз : навч. посібник / [М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатюк та ін.] ; Київський нац. екон. ун-т. – 2 вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2003. – 555 с.
26. Івахненко В. М. Курс економічного аналізу : навч. посіб. / В. М. Іваненко. – К. : Знання – Прес, 2000. – 2008 с.
27. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз : підручник / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 487 с.
28. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : навч. посіб. / М. Я. Коробов. – К. : Знання, 2000. – 378 с.
29. Лазаришина І. Д. Економічний аналіз: історія та тенденції розвитку / І. Д. Лазаришина. – Рівне : УДУВГП, 2002. – 182 с.
30. Мних Є. В. Економічний аналіз : навч. посіб. / Є. В. Мних, І. Д. Ференц. – Львів : Армія України, 2000. – 144 с.
31. Апчерч А. Принципы и практика : пер. с англ. / А. Апчерч ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.
32. Вахрушина М. А. Бухгалтерский управленческий учет : учебник для студентов вузов, обучающихся по экон. специальностям / М. А. Вахрушина. – 3-е изд., доп. и пер. – М. : Омега-Л, 2004. – 576 с.
33. Голов С. Ф. Фінансовий та управлінський облік / С. Ф. Голов, В. І. Єфіменко. – К. : ТОВ «Автоінтерсервіс», 1996. – 544 с.
34. Друри К. Управленческий учет и отчетность. Постановка и внедрение / К. Друри. – М. : Вершина, 2006. – 512 с.
35. Карпова Т. П. Управленческий учет : учебник для студентов вузов / Т. П. Карпова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ ; ЮНИТИ-Дана, 2004. – 351 с.
36. Нападовська Л. В. Управлінський облік : підручник для студентів вищ. навч. закл. / Л. В. Нападовська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
37. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект : пер. с англ. / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 416 с.
38. Пушкар М. С. Управлінський облік / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Поліграфіст, ЛТД, 1995. – 164 с.
39. Чумаченко Н. Г. Статистическо-математические методы анализа в управлении производством США / Н. Г. Чумаченко ; под общ. ред. Ю. П. Васильева. – М. : Статистика, 1973. – 164 с.
40. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учеб. пособ. для вузов / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
41. Горелик О. М. Управленческий учет и анализ : учеб. пособ. / О. М. Горелик, Л. А. Парамонова, Э. Ш. Низамова. – М. : КНОРУС, 2007. – 256 с.
42. Стратегический менеджмент / под ред. А. Н. Петрова. – СПб. : Питер, 2006. – 496 с.
43. Экономический анализ хозяйственной деятельности предприятий и объединений : учебник / под ред. С. Б. Барнгольд и Г. М. Тация. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 407 с.
44. William M. Rushing. Casual Loop Diagrams: Little Known Analytical Tool: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isixsigma.com/library/content/c071015a.asp>.

Подано до редакції 23.11.2009 р.